

บทบาทด้านสังคมและการเมืองขององค์การศาสนา

ศึกษาศรณีจิตตภาวันวิทยาลัย และสำนักปู่สวรรค์

ภัชราพร ช่างแก้ว

ในปัจจุบันหลายคนคงจะคุ้นหูกับชื่อวัดต่าง ๆ ที่เพิ่งมีบทบาทเด่นเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป ในช่วงไม่เกิน 20 ปีที่ผ่านมา วัดหรือองค์กรทางศาสนาเหล่านี้มีมากมาย ซึ่งหากจะเอ่ยชื่อออกมาก็แทบจะนับไม่หมด เพราะจะต้องลืมนามชื่อนั้นชื่อนี้ชื่ออีกหลายชื่อ นอกจากว่าจะมีกำเนิดขึ้นเป็นจำนวนมาก ซึ่งแต่ละแห่งก็นับอายุได้เกินกว่า 10 ปีแล้วทั้งสิ้น วัดหรือองค์กรทางศาสนาเหล่านี้ยังได้เพิ่มบทบาทต่อสังคมมากยิ่งขึ้นกว่าสมัยใด ๆ ในประวัติศาสตร์ที่เคยมีมา อีกทั้งมีความสลับซับซ้อนอย่างไม่เคยปรากฏมาก่อนด้วย

บทความนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะศึกษาบทบาทด้านสังคมและการเมืองขององค์กรทางศาสนาสมัยใหม่ โดยศึกษาจากองค์กรทางศาสนา 2 องค์กร ซึ่งมีผู้นำที่มีบทบาทเด่น 2 คนคือ พระกิตติคุณพิทักษ์ แห่งจิตตภาวันวิทยาลัย และนายสุชาติ โกศลกิตติวงศ์ แห่งสำนักปู่สวรรค์ สมมติฐานของบทความนี้คือ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมืองในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ (พ.ศ. 2502 - 2506) ได้มีผลกระทบต่อสถาบันทางศาสนา นโยบายทางศาสนาในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ได้สะท้อนที่คณะที่รัฐมีต่อสถาบันศาสนาอย่างชัดเจน และองค์กรที่บทความนี้ใช้เป็นกรณีศึกษาสามารถแสดงบทบาทที่สอดคล้องไปด้วยกันได้เป็นอย่างดีกับนโยบายของรัฐ แม้ว่าองค์กรทั้งสองจะมีลักษณะ เนื้อหา ค้ำสอน การดำเนินงาน และกลุ่มผู้นิยมเลื่อมใสศรัทธาที่แตกต่างกันก็ตาม

การที่มีบทบาทและลักษณะความคิดสอดคล้องกับรัฐนั้น ผู้เขียนมองว่าในช่วงยุคหนึ่งองค์กรเหล่านี้อาจนิยามว่าเป็น "องค์กรแบบขวา" หรือ "องค์กรอนุรักษนิยม" โดยปริยาย ทั้งนี้โดยใช้มาตรฐานการสอดคล้องไปด้วยกันได้กับรัฐ การรักษากบองสถาบันหลักในสังคม ซึ่งแตกต่างจากองค์กรที่นิยามว่า "ก้าวหน้า" หรือ "ซ้าย" ซึ่งมีแนวโน้มที่จะเปลี่ยนแปลงสังคมและคัดค้านต่อต้านอำนาจและกลไกการปกครองของรัฐ

ผู้เขียนขอแสดงความขอบคุณผู้ที่มีส่วนช่วยเหลือในการเขียนบทความเรื่องนี้ ได้แก่ คุณเอกกฤษฎ์ ปัทมานันท์ บรรณาธิการวารสารเศรษฐศาสตร์การเมืองฉบับนี้ ซึ่งได้มีความอดทนในการรอคอยบทความ อีกทั้งได้พูดคุยให้คำชี้แนะ และส่งเสริมโอกาสแก่ผู้เขียนเป็นอย่างดี คุณพรทิพย์ แห่งสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยมหิดล ที่กรุณาส่งเทพการพุดของพระอุดร ฅณาภิรักษ์ (กิตติคุณพิทักษ์ ภิกขุ) ในการประชุมเรื่อง บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ครั้งที่ 2 มาให้แก่ผู้เขียน ทั้งขอบคุณ คุณรังสรรค์ นันตรา เป็นอย่างยิ่ง ที่สละเวลามาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้เขียน ในเวลาที่กำลังเร่งรีบทำงานของตนอย่างขะมักเขม้น อย่างไรก็ตามก็ขอขอบคุณทุกท่านเป็นอย่างสูง เป็นความรับผิดชอบของผู้เขียนแต่เพียงคนเดียว

สำหรับจิตศวันและสำนักบวรศักดิ์ นอกจากจะมีความเหมือนกันในฐานะการเป็น "องค์กรแบบขวา" แล้ว ยังมีข้อที่นำเสนออีกหลายประการ รวมถึงพัฒนาการขององค์กร ซึ่งเมื่อศึกษาแบบเปรียบเทียบแล้ว จะเห็นประเด็นที่น่าสนใจประเด็นหนึ่งคือ ขณะที่จิตศวันสามารถรักษาสถาบันภาพและตำแหน่งกิจการขยายบทบาทให้ต่อเนื่องมาจนถึงปัจจุบันนั้น สำนักบวรศักดิ์ซึ่งครั้งหนึ่งได้ให้การสนับสนุนอุดมการณ์ของรัฐอย่างเต็มที่ กลับถูกกลไกของรัฐคุกคามและกีดขวางการทำงาน จนในปัจจุบัน ทางราชการได้สั่งปิดสำนักมหาสารคดี และซัดข้อมูลนิตินิพนธ์บูโตนุสรณ์ และสมาคมศาสนสัมพันธ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับองค์กรที่น้องกับสำนักบวรศักดิ์และสำนักมหาสารคดีออกจากทะเบียนของกรมการศาสนาแล้ว ส่วนผู้นำสำนักฯ ก็อยู่ระหว่างการต่อสู้คดี ซึ่งถูกฟ้องอยู่เป็นจำนวน 3 - 4 คดี ที่จังหวัดราชบุรี

โครงร่างของบทความนี้จะประกอบไปด้วย 2 ส่วนสำคัญคือ ผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ในสมัย จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่มีต่อสถาบันทางศาสนาและนโยบายทางศาสนาในสมัยนี้ อีกส่วนหนึ่งคือ องค์กรทางศาสนา 2 องค์กร ที่เป็นกรณีศึกษาเชิงเปรียบเทียบ

(1)

โดยทั่วไป เมื่อกล่าวถึงพัฒนาการสถาบันทางศาสนาสมัยใหม่แล้ว การศึกษาที่นำมาในเรื่องนี้จะบอกถึงความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองเมื่อปี พ.ศ. 2475 และการสถาปนาระบอบการปกครองในยุคนั้น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ภายใต้นโยบาย "แผนพัฒนา" ว่าเป็นปัจจัยสำคัญ ที่มีผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงของสถาบันทางศาสนา รวมถึงความคิดทางพุทธศาสนาในสมัยใหม่ด้วย ตัวอย่างที่มักจะถูกอ้างถึงกันบ่อยครั้งก็คือ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2484 และปี พ.ศ. 2506 ว่าเป็นผลิตผลที่สะท้อนให้เห็นอย่างชัดเจนถึงผลกระทบโดยตรงจากการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองการปกครอง (Tambiah 1976 : 473)

บทความนี้จะไม่ท้าวไปถึงการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองในปี พ.ศ. 2475 และผลกระทบต่อวงการศาสนา แต่จะท้าวไปเพียงผลกระทบจากการสถาปนาระบอบการปกครองในยุคนั้น จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ โดยเฉพาะนโยบายเรื่อง "แผนพัฒนา" ที่มีผลอย่างมากต่อสถาบันทางศาสนา ซึ่งบทความนี้จะพิจารณาให้เห็นเป็นตัวอย่างในบางส่วน

แผนพัฒนาประเทศโดยนัยก็คือ การสร้างบูรณาการในชาตินั้น คงมองได้ว่าเป็นมรดกที่สืบเนื่องมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 6 (Tambiah 1976 : 474) ที่กล่าวเช่นนั้นเพราะ ในสมัย จอมพลสฤษดิ์ ได้มีการสืบทอดอุดมการณ์ ชาติ - ศาสนา - พระมหากษัตริย์ ที่เริ่มต้นมาแต่สมัยรัชกาลที่ 6 ด้วย

จอมพลสฤษดิ์ได้ดำเนินนโยบายเน้นในเรื่องพัฒนาประเทศ กระตุ้น และเผยแพร่สัญลักษณ์ของสถาบันที่เก่าแก่มาก่อนสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง คือ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ ผนวกเข้ากับแนวความคิดเรื่อง การสร้างบูรณาการในชาติ จึงทำให้เกิดการย้ำถึงแนวคิดที่ริเริ่มมาแต่สมัยรัชกาลที่ 6 นั่นคือ ชาติ - ศาสนา - พระมหากษัตริย์ (Tambiah 1976 : 473)

ตลอดสมัยการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้มีการเน้นย้ำในเรื่องการสร้างความเป็นเอกภาพเรื่องแก่ประเทศชาติในทุก ๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางเศรษฐกิจ ซึ่งในขณะนั้นต้องเผชิญกับปัญหาการค้าต่างประเทศ เศรษฐกิจโลก และมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจไทยอย่างมาก แกลงการณ์ฉบับแรก ๆ ภายหลังจากที่ทำการยึดอำนาจการปกครองของคณะปฏิวัติ ได้แก่ แกลงการณ์เรื่องปัญหาการค้าครองชีพในปี พ.ศ. 2502 (สฤษดิ์ ธนะรัชต์ 2507 ก :

7 - 11)

อย่างไรก็ดี นอกเหนือจากการแก้ปัญหาทางเศรษฐกิจแล้ว รัฐบาลปฏิวัติของ จอมพลสฤษดิ์ ก็ยังจะต้องมุ่งแก้ไขปัญหาด้านอื่น ๆ ด้วย โดยเฉพาะปัญหาเกี่ยวกับความมั่นคงของชาติ ซึ่งรัฐบาลได้ตระหนักในเรื่องนี้เป็นอย่างดี ดังได้มีการออกแถลงการณ์เกี่ยวกับความเคลื่อนไหวของคอมมิวนิสต์ในประเทศไทย และสถานการณ์ในราชอาณาจักรลาว เมื่อปี พ.ศ. 2503 (สฤษดิ์ ณะรัชต์ : 2507 ก) ทิศทางหนึ่งที่รัฐบาลนำมาใช้ในการแก้ปัญหาความมั่นคงของชาติ ก็คือ การมีนโยบายต่อต้านศาสนาอย่างจำกัด นำเอาสถาบันทางศาสนามาขึ้นต่อนโยบายทางการเมืองอย่างชัดเจน

การมีนโยบายที่เป็นการจำกัดต่อต้านนั้น พิจารณาในเชิงเปรียบเทียบ ทั้งนี้ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ปี พ.ศ. 2506 ได้เกิดขึ้นในภาวะที่มีปัญหาความวุ่นวายในคณะสงฆ์ทั้งของไทยเองและของประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ซึ่งมีสาเหตุสำคัญมาจากปัญหาทางการเมือง เป้าหมายของการให้มีพระราชบัญญัติฉบับใหม่แทนที่ฉบับเดิม คือเมื่อปี 2484 ก็เพื่อที่จะให้มีการปฏิรูปการปกครองคณะสงฆ์ และเพื่อสถาปนาอำนาจการนำที่เข้มแข็งในคณะสงฆ์ ปฏิเสธลักษณะการปกครองที่เป็นแบบประชาธิปไตย การแบ่งแยกอำนาจ และสามารถตรวจสอบการใช้อำนาจ ซึ่งเป็นหลักการในพระราชบัญญัติเดิม พ.ศ. 2484 ซึ่งก็เป็นผลพวงมาจาก การเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 อีกชั้นหนึ่ง ดังนั้นจะเห็นได้ว่า พระราชบัญญัติปี พ.ศ. 2506 มีลักษณะที่เป็นการจำกัดทางศาสนา ในแง่ของการปกครองคณะสงฆ์ซึ่งเท่ากับเป็นการย้อนกลับไปสู่ พระราชบัญญัติฉบับแรกสุดในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่ได้ให้อำนาจการปกครองตามลำดับชั้นของพระ

ส่วนการนำเอาสถาบันทางศาสนาขึ้นต่อนโยบายทางการเมืองนั้น อาจพิจารณาได้จากนโยบายทางด้านศาสนานในสมัย จอมพลสฤษดิ์

ครั้งหนึ่งในที่สมัชชานาพระคณาธิการทั่วราชอาณาจักร เมื่อวันที่ 18 เมษายน 2503 จอมพลสฤษดิ์ได้กล่าวอย่าง เป็นหลักเป็นฐานถึง "นโยบายทั่วไปเกี่ยวกับศาสนา" คือการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน โดยที่รัฐเป็นหลัก และทางศาสนาต้องอำนวยความสะดวกของชาติดังกล่าวว่า

...การปกครองคณะสงฆ์กับการปกครองทางบ้านเมือง ต้องมีความสัมพันธ์กันนั้น เป็นความเข้าใจที่ถูกต้อง ทางบ้านเมือง ไม่สามารถที่จะเพิกเฉยเลย เลย ทางศาสนา และทางศาสนาก็ควรสนับสนุนนโยบายของทางบ้านเมือง ในส่วนที่จะสร้างความก้าวหน้าให้แก่ประเทศชาติ เพราะทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระพุทธศาสนาในประเทศไทยเรานั้น จะมั่นคงอยู่ได้ ก็แต่ด้วยความมั่นคงถาวรวัฒนาของประเทศชาติเอง ถ้าประเทศชาติของไทยต้องถดถอยเสื่อมโทรมลงไปอย่างไร พระพุทธศาสนาก็ต้องเสื่อมโทรมลง ไปอย่างแน่แท้...

(สฤษดิ์ ณะรัชต์ 2507 ก : 161 - 162)

การที่ศาสนาต้องพึ่งพิงการอยู่รอดของทางฝ่ายบ้านเมืองแล้ว ยังจะต้องมีการปรับตัวทำให้เข้ากับความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของระบอบการปกครองแบบใหม่ด้วย แม้ว่าความเปลี่ยนแปลงทั้งสองล้วนจะปรากฏมาแต่สมัยรัชกาลที่ 5 แล้วก็ตาม ดังกล่าวว่า

...แม้มาถึงยุคสมัยใหม่เมื่อทางบ้านเมืองได้เอางานต่าง ๆ มาทำเอง และวัดเหลือภาระหน้าที่แต่เพียงการศึกษาและเผยแพร่พระธรรมวินัย ซึ่งเรียกกันว่าตำราพระพุทธานุศาสตร์เท่านั้น วัดก็ยังมีคุณค่าในจิตใจของประชาชนอยู่เป็นอันมาก เพราะว่าการเผยแพร่พระธรรมวินัย ล้ำสอนจงใจคนให้ประพฤติตามพระพุทธานุศาสตร์นั้นย่อมมีความสำคัญและเป็นความต้องการของชาติอยู่เสมอ...

(เสถียร ธีระรัตน์ 2507 ก : 162 - 163)

บทบาทที่เหลืออยู่ในด้านการศึกษาและเผยแพร่พระธรรมวินัยนั้น ดูเหมือนความสำคัญสำหรับทางฝ่ายบ้านเมืองจะอยู่ที่การเผยแพร่พระธรรมวินัยมากกว่า ดังที่ได้มีการอธิบายถึงความต้องการของชาติ และการเลือกเผยแพร่พระธรรมบางข้อ ดังกล่าวว่า

...แต่พระบรมพุทธานุศาสตร์นั้น ความเข้าใจของกระผมก็ควรเลือกใช้ที่เหมาะสมแก่กาลสมัย พระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามีอยู่มากหลาย สามารถจะเลือกใช้ที่เหมาะสมแก่ความต้องการของชาติ...

(เสถียร ธีระรัตน์ 2507 ก : 163)

กล่าวโดยสรุป ทิศนะที่ฝ่ายปกครองมองศาสนาพุทธก็คือ มีบทบาทเป็นกลไกอย่างหนึ่งในการช่วยเสริมนโยบายทางการปกครองให้เข้มแข็งและเป็นไปโดยเรียบร้อย นอกจากนี้ในปีแรก ๆ แห่งการครองอำนาจการปกครองรัฐบาลจอมพลสฤษดิ์ ได้เข้าไปจัดการรักษาความสงบเรียบร้อยภายในคณะสงฆ์ ซึ่งไม่สามารถจัดการปัญหาภายในได้ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของความสงบเรียบร้อยของบ้านเมือง เหตุการณ์ในคณะสงฆ์ครั้งนี้ (เสถียร ธีระรัตน์ 2507 ก : 194, 260 - 261) ได้ทำให้รัฐบาลเข้ายุ่งเกี่ยวกับกิจของสงฆ์มากขึ้น ดังนโยบายต่าง ๆ ที่ตามมาภายหลัง ทั้งยังเป็นการถือประโยชน์แท้ที่จะเป็นไปได้อันหนึ่ง เพื่อสนองตอบความต้องการของรัฐบาลอย่างชัดเจนมากขึ้นด้วย

โครงการอบรมศาสนาและสอนศีลธรรมแก่นายทหาร จัดขึ้นโดยกรมยุทธศึกษาทหารบก เมื่อปี พ.ศ. 2504 มีจุดมุ่งหมายเพื่อให้ทหารชั้นประทวนและนายสิบได้เข้ารับการศึกษาด้านศาสนาและศีลธรรม ในการจัดอบรมครั้งนี้ได้มีการบรรยายถึงหลักการทางศาสนาของทุกศาสนา ซึ่งจอมพลสฤษดิ์ ได้สรุปเป็นใจความสำคัญว่า คือ การสอนให้คนเป็นคนดี และศาสนาต่าง ๆ ควรจะต้องมีความกลมเกลียวสามัคคีปรองดองกันเป็นส่วนใหญ่ ทั้งนี้เพราะคนในชาติทุกคนจำเป็นต้องมีความร่วมมือสามัคคีกัน เพื่อช่วยยกน้อมสถาบันชาติตั้งสาม ดังที่กล่าวว่า

...เรื่องใหญ่ที่สุดที่ลุล่วงไปจนถึงขณะนี้ ได้มีลัทธิบางลัทธิ ซึ่งจะพยายามที่จะล้มบรรดาศาสนาที่ศรัทธาของมนุษยชาติทั้งหมดทำให้สูญหายไปจากโลก ซึ่งท่านทั้งหลายได้ทราบแล้วว่า ลัทธินี้ก็คือลัทธิคอมมิวนิสต์ ซึ่งพยายามจะทำลายศาสนาในโลกทั้งหลายนี้ ไม่ให้มีแม้กระทั่งการเคารพ เชื้อพึงผู้หลักผู้ใหญ่ หรือบรรดาการเคารพนับถือของศาสนาใด ๆ ซึ่งถ้าเมื่อคอมมิวนิสต์เข้ามาแล้วก็

พยายามที่จะทำลายสถาบันต่าง ๆ เหล่านี้ เราซึ่งเป็นผู้นับถือศาสนาที่ดีด้วยกันเวลานี้ จะต้องช่วยกันร่วมใจร่วมแรง ร่วมกำลังที่จะต่อสู้ทำลายลัทธิอันนั้นไม่ให้เข้ามาทำลายร้าย ในบรรดาศาสนาที่ดีของเรา...

(จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 2507 ก : 330 - 331)

ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ มองศาสนาในฐานะ เป็นกลไกอันหนึ่งที่จะช่วยสนับสนุนนโยบายด้านต่าง ๆ ของรัฐบาล ดังนั้นจึงได้มีการตีความและ เลือกลักษณะข้อสอนทางศาสนาบางประการที่เหมาะสมสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลมาใช้ ที่เห็นได้ชัดคือ นโยบาย เรื่องการพัฒนาประเทศ การสร้างความเจริญ ในโครงการอบรมศาสนาและศีลธรรมแก่นายทหาร ได้มีการเสนอคำสอนทางศาสนาให้แก่นายทหารได้จดจำไว้เพื่อนำไปปฏิบัติ 2 ข้อ คือ สัมมาวาจาโมก คือ การพูดเพียรชอบ และวิริยะ คือ ความกล้าสู้ โดยเสนอว่าเป็น "คุณธรรมประจำใจ" และกล่าวว่า

...คุณธรรมสองข้อนี้ เป็นสิ่งที่ท่านทั้งหลายต้องการมากที่สุดในชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยปฏิวัตินี้ ซึ่งเราจะต้องปฏิวัติทั้งจิตใจ ปฏิบัติทั้งบ้านเมือง ปฏิวัติทั้งผลงาน และทุกสิ่งทุกอย่าง...

(จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 2507 ก : 336)

นอกเหนือจากโครงการอบรมศาสนาและศีลธรรมแก่นายทหารแล้ว รัฐบาลยังได้มีโครงการต่าง ๆ ทางศาสนาอีกมากมาย เช่น โครงการเชิดชูส่งเสริมพระพุทธศาสนา (2504) มีโครงการส่งพระเข้าไปแทรกซึมในประเทศลาว (2503)² และในเวลาต่อมา เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร ได้สืบทอดอำนาจต่อจาก จอมพลสฤษดิ์ ก็มีการสานต่อนโยบายของรัฐบาล ด้วยโครงการธรรมทูต (2507) ส่วนทางศาสนจักรก็มีโครงการพัฒนาชุมชน โดยมหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย และมหาหมกุฎราชวิทยาลัย (ประมาณ 2514) มหาจุฬาลงกรณ์ฯ นั้นยังได้รับการสนับสนุนจากมูลนิธิเอเซียอีกด้วย (Tambiah 1973 : 72)

ในสารคดีที่ประชุมพระคณาธิการในการประชุมเรื่องโครงการเชิดชูส่งเสริม พระพุทธศาสนา (2504) จอมพลสฤษดิ์ได้เสนอและให้เหตุผลที่สำคัญประการหนึ่ง เพื่อชักจูงให้เห็นความจำเป็นที่นโยบายทางศาสนา จะต้องมีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันกับนโยบายด้านการเมืองของรัฐบาล และอีกส่วนหนึ่งก็เป็นการขอความร่วมมือจากคณะสงฆ์ด้วย จอมพลสฤษดิ์ ได้กล่าวว่า :

...ข้อสำคัญประการหนึ่งคือ สถานการณ์ของโลกในปัจจุบันนี้ ได้ก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงไม่เฉพาะทางบ้านเมือง แม้ในทางพระพุทธศาสนาก็มีการเปลี่ยนแปลงมาก แต่ก่อนมาการเชิดชูส่งเสริมพระพุทธศาสนาทำได้ไม่ยากนัก เพียงแต่บำรุงวัดวาอาราม ส่งเสริมการศึกษาพระปริยัติธรรม และชักจูงคนให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนาเท่านั้น ก็สามารถจะดำรงส่งเสริมพระบวรพระพุทธศาสนาไว้ได้ แต่สมัยนี้ไม่เหมือนแต่ก่อน อันตรายของพระพุทธศาสนาในเวลานี้ร้ายแรงกว่าในสมัยก่อนเป็นอันมาก เพราะมีความจำเป็นที่ต้องต่อสู้ป้องกันลัทธิอันเลวร้ายที่กำลังบ่อนทำลาย

พระพุทธศาสนา อาจจะมีควมจำเป็นที่กองทัพหรือประชาชนทั้งชาติจะต้อง
เสียสละจนกระทั่งถึง เลือดเนื้อและชีวิต เพื่อป้องกันสถาบันอันสูงส่งของ
ชาติไว้...

(จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 2507 ก : 511 - 512,
ขีดเส้นใต้เน้นโดยผู้เขียน)

กล่าวโดยสรุป ผลกระทบจากความเปลี่ยนแปลงทั้งในทาง เศรษฐกิจและการเมืองที่มีต่อสถาบันทางศาสนา อาจพูดถึงในทางแง่มุมได้ดังนี้คือ

1) มีการเน้นให้สถาบันทางศาสนาต้องมีการกิจที่เป็นการสนับสนุนนโยบายของรัฐมากขึ้น ดังนั้นสถาบันทางศาสนาจึงต้องเพิ่มบทบาทในการช่วยเผยแพร่แนวความคิดของรัฐ โดยเฉพาะอุดมการณ์ ชาติ - ศาสนา - พระมหากษัตริย์ ดังจะเห็นได้ว่ามีการอ้างอิงการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในแต่ละสถาบันอย่างชัดเจน โดยอ้างในเรื่องของความมั่งคั่งร่ำรวย ซึ่งดูเหมือนว่าชาติจะเป็นสิ่งสำคัญ เพราะหากไม่มีสถาบันนี้แล้ว สถาบันอื่น ๆ คงจะดำรงอยู่ได้อย่างลำบากหรือไม่ได้เลย บทบาทในการสนับสนุนนโยบายของรัฐนั้นมีเพิ่มมากขึ้นเรื่อย ๆ ทั้งนี้จะเห็นได้ว่า ไม่มีมาตรการที่เป็นการจำกัดบทบาทอย่างแน่ชัดว่าขอบเขตที่พระศาสนับสนุนนโยบายของรัฐนั้นจะมีได้เพียงใด ดังนั้นในระยะต่อ ๆ มาจึงได้พบเห็นบทบาทที่ล้ำเกินออกมาจาก "กิจของสงฆ์" หลายอย่าง แต่ก็อีกนั่นแหละ ที่ไม่มีใครหรือแหล่งอำนาจใดที่ออกมาย่างชัดเจนว่า บทบาทของพระสงฆ์ควรจะมีขอบเขตเพียงใด

2) ความเปลี่ยนแปลงในนโยบายทางการเมืองหลายอย่างได้มีผลกระทบต่อการบริหาร การปกครองในคณะสงฆ์ และการจัดองค์กรทางศาสนาด้วย ผลกระทบอย่างรุนแรงประการหนึ่งคือ การทำให้เกิดความแตกแยกในวงการศาสนาในระหว่างนิกายใหญ่ ๆ ซึ่งมีเหตุการณ์ความต่างพร้อมตราประทับไว้จนถึงปัจจุบันคือ กรณีพระพิฆเนศวร (Tambiah 1976 : 258 - 260) นอกจากนี้ยังทำให้เกิดมีองค์กรทางศาสนาใหม่ ๆ ขึ้น (อย่างน้อยก็เป็นในระยะเริ่มแรก) อีกจำนวนมาก โดยที่องค์กรทางศาสนาเหล่านี้ ส่วนหนึ่งได้ยื่นขอขมปฏิบัติตามแนวนโยบายของรัฐ ดังจะกล่าวต่อไป

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

(2)

จุดกำเนิดขององค์กรทางศาสนาสมัยใหม่

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

หากจะเปิดสมุดบันทึกประวัติการก่อตั้งขององค์กรทางศาสนาหลายแห่ง โดยเฉพาะที่เป็นสถาบันสำคัญมีอายุยืนยาวมานานนั้น จะพบว่าได้ริเริ่มก่อตั้งในทศวรรษ 2500 หลายองค์กรรวมถึงองค์กรที่บทความนี้มุ่งศึกษาคือ จิตคาวานวิทยาลัย และ สำนักปู่สวรรค์

การกำเนิดของจิตคาวานวิทยาลัยและบทบาทด้านสังคมการเมือง

จิตคาวานวิทยาลัยเป็นชื่อมูลนิธิที่ได้รับการก่อตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2510 โดยงานชิ้นแรกเป็นเพียงสำนักสงฆ์

เล็ก ๆ ที่มีพระอุรังคัมภ์เข้ามาบักกลด สั่งสอนชาวบ้านในแถบบางละมุงเพียงไม่กี่องค์ แต่ในเวลาไม่นานนักก็เติบโตมีอาณาบริเวณกว้างขวาง เกือบร้อยไร่ ใช้งบประมาณก่อสร้างอาคารอันใหญ่โตมหิทธานต์ถึง 300 ล้านบาท (ตัวเลขจากเอกสารสันติบาลอ้างในชาติอธิปไตย 2528 : 17 - 20) ในปัจจุบันนอกจากจะมีโบสถ์หลังใหญ่โตกลางทะเลแล้ว ยังมีสิ่งก่อสร้างที่ใช้ประโยชน์เพื่อประกอบกิจการทางโลก เช่น โรงสีข้าว โรงพิมพ์ โรงซ่อมรถยนต์ อีกด้วย ซึ่งผู้เข้าไปในมุนีนิถุแห่งนี้คงจะแปลกใจที่ได้พบกับสิ่งที่ไม่คิดว่าจะมาอยู่ในสถานทางศาสนาเช่นนี้

พระสงฆ์ผู้เริ่มก่อตั้งมุนีนิถุแห่งนี้ คือ พระอุตรคณาภิรักษ์³ หรือที่รู้จักกันในนามฉายาว่ากิตติคุณวิฑูรย์ เริ่มบวชเมื่อปี 2500 ที่วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ เป็นพระที่มีชื่อเสียงเด่นมากในด้านการศึกษาด้วยสำนวนโวหารอันจับใจ เป็นที่นิยมของชาวบ้านที่ได้รับฟังทั้งจากสถานที่ต่าง ๆ และจากสถานีวิทยุกระจายเสียงอย่างมาก ต่อมาเมื่อย้ายมาอยู่วัดมหาธาตุก็มีชื่อเสียงมากยิ่งขึ้น ได้เป็นองค์ปาฐกของมูลนิธิธรรมมหาธาตุวิทยาลัย มีลูกศิษย์ลูกหาติดตามฟังการแสดง เทศน์ของท่านมากมาย ในที่สุดสามารถระดมจิตศรัทธาก่อตั้งจัดท้าววิทยาลัยขึ้นได้ และได้เป็นผู้อำนวยการมุนีนิถุแห่งนี้จนถึงปัจจุบัน

พระกิตติคุณวิฑูรย์แห่งจิตท้าววิทยาลัย มีชื่อเสียงโดดเด่นเป็นที่รู้จักในวงการศาสนาและประชาชนทั่วไปเป็นอย่างดี ทั้งนี้ท่านมิได้เป็นแต่เพียงพระผู้ใหญ่ที่มีความรู้ในด้านอภิธรรมที่เป็นที่ยอมรับกันในหมู่พระสงฆ์และพุทธศาสนิกชนบางหมู่บางเหล่าเท่านั้น แต่ยังมีชื่อเสียงว่ามีส่วนพัวพันในเหตุการณ์บ้านเมือง⁴ และกรณีที่เป็นข่าวทางหน้าหนังสือพิมพ์อีกมากมายตลอดเวลา ในระยะหลังท่านยังได้เพิ่มบทบาทช่วยเหลือสังคมนอกเหนือไปจากการเทศน์สั่งสอนตามกิจอันพึงปฏิบัติของสงฆ์ โดยได้ช่วยแก้ปัญหาเรื่องราคาข้าวให้แก่ชาวนาด้วยการตั้งโรงสีในวัดเพื่อให้บริการสีข้าวแก่ชาวนา และแถมรับซื้อข้าวในราคาสูงกว่าราคาตามโรงสีและราคาของรัฐบาลอีก⁵ บทบาทต่าง ๆ ของพระกิตติคุณวิฑูรย์ นับตั้งแต่การเข้าเกี่ยวข้องกับการเมืองด้วย คำขวัญ "ฆ่าคอมมิวนิสต์ไม่บอบ" จนกระทั่งถึงการนำหลักการทางศาสนาเข้าแก้ไขปัญหาทางสังคม ซึ่งกรณีที่สำคัญที่สุดคือ การแก้ปัญหาชาวนานั้น ทำให้ต้องย้อนกลับไปมองความคิดทางศาสนาและสังคมของท่าน ดังจะกล่าวต่อไป

เมื่อปี พ.ศ. 2521 ชาร์ลส์ เอฟ คายล์ ได้เขียนบทความชิ้นหนึ่งกล่าวถึงบทบาทของพระกิตติคุณวิฑูรย์โดยตรง และได้อธิบายบทบาทของท่านเอาไว้ในประเภท "Militant Buddhism" หรือพระผู้มีบทบาทที่มีลักษณะรุนแรงก้าวร้าว ให้ความสนใจในเหตุการณ์บ้านเมือง และได้นำมาใช้สนับสนุนส่งเสริมสถานภาพและอำนาจในทางสังคมและการเมือง (Smith 1978 : 148)

อย่างไรก็ตามก็กล่าวได้ว่า บทบาทที่มีลักษณะรุนแรงก้าวร้าว ของพระกิตติคุณวิฑูรย์นั้นเป็นไปตามกระแสการเมืองในช่วงหนึ่ง ซึ่งก็คงจะต้องพิจารณาอีกในอีกมากกว่านี้ว่า จริง ๆ แล้วบทบาทดังกล่าวเกิดขึ้นจากแนวคิดแบบใด

ในการบรรยายให้อาจารย์ นักศึกษา และผู้เข้าร่วมประชุมของสมาคม องค์การต่าง ๆ หลายต่อหลายแห่ง พระกิตติคุณวิฑูรย์ได้กล่าวเสมอว่า "พระพุทธศาสนานั้นเป็นศาสนาที่มีอยู่ เพื่อแก้ปัญหาสังคมต่าง ๆ โดยเฉพาะเริ่มตั้งแต่ปัญหาแคบ ๆ ภายในครอบครัว ถึงปัญหาใหญ่ ๆ คือโลกโดยทั่วไป" (กิตติคุณวิฑูรย์ 2514 (2) : 1) โดยในการแก้ปัญหาเหล่านี้ พระสงฆ์จะมีบทบาทคือ "การสั่งสอนแนะนำถึงหลักธรรมที่จะใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตในปัจจุบัน และการปฏิบัติธรรมเพื่อไปสู่ความพ้นทุกข์" (กิตติคุณวิฑูรย์ 2514 (2) : 2)

ในการสั่งสอนและนำถึงหลักธรรมนั้น พระกิตติคุณพิทได้จำกัดความหมายว่าเป็นเฉพาะ เรื่องการเทศนาธรรม ไม่ว่าจะเป็นโดยการอาราธนา หรือ การจาริกไป แต่ได้ให้ความหมายไว้อย่างกว้างขวาง โดยอ้างพระบาลีที่ว่า "จรด ภิกขเว จาริก พุทธนิตาย พุทธนสฺสย โลกา นุภบย" ซึ่งแปลว่า "จงจาริกไปเพื่อประโยชน์ของชนหมู่มาก เพื่อความสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์ต่อชาวโลก" (กิตติคุณพิท ภิกขุ 2514 (1) : 55) การอธิบายอย่างกว้าง ๆ เช่นนี้ทำให้สามารถดึง เข้ามาเข้ากับแนวคิดในเรื่องการพัฒนาและการแก้ไขปัญหาสังคมได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสามารถนำมาอธิบายเพื่อให้เกิดความชอบธรรมต่อกิจกรรมต่าง ๆ ที่ท่านดำเนินการอยู่ที่จิตภาวนาวิทยาลัยได้เป็นอย่างดี

ครั้งหนึ่งในการอธิบายเรื่องวิธีการแก้ปัญหาสังคม พระกิตติคุณพิทได้อ้างถึง เหตุการณ์สำคัญอันหนึ่งที่เกิดขึ้นในสังคมไทย และพุทธศาสนามีส่วนช่วยแก้ปัญหานั้นได้ จนสามารถทำให้สถานการณ์ทางการเมืองดีขึ้น เหตุการณ์ดังกล่าวเกิดขึ้นเมื่อวันสถาปนา สมเด็จพระบรมราชาธิราช กลุ่มโจรอาหรับที่มีชื่อว่า "กนิยานนหมิ" ได้ก่อเหตุร้ายขึ้นในประเทศ โดยจับเจ้าหน้าที่สถานทูตอิสราเอลซึ่งไว้ เพื่อเป็นตัวประกันต่อรองในการเรียกร้องความต้องการต่าง ๆ ที่เป็นข้อพิพาทระหว่างประเทศอิสราเอลกับกลุ่มประเทศอาหรับ พระกิตติคุณพิทได้ยกตัวอย่างเรื่องนี้ และกล่าวว่าปัญหานั้นสามารถแก้ไขได้สำเร็จ เป็นเพราะ (ข้อความค่อนข้างยาว แต่จำเป็นต้องอ้างถึงเพื่ออธิบายให้ท่านชัดเจน - ผู้เขียน)

...นอกจากจะเป็นด้วยพระบารมีแล้ว ก็เป็นด้วยอิทธิพลของพุทธศาสนาที่ฝังรากลงในจิตใจของคนไทยมาเป็นเวลาช้านาน เราจะพบว่า เจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานนั้น แม้จะไม่ทราบเลยว่าตนเองได้ใช้หลักธรรมข้อใดบ้างในการดำเนินงานแก้ปัญหาครั้งนี้ แต่เท่าที่สังเกตถึงการกระทำทุกครั้งตลอดระยะเวลาอัน เป็นวิธีการทางพุทธศาสนาทั้งสิ้น เริ่มตั้งแต่วิธีการที่เราจะต้อง เอาชนะคนชั่วด้วยความดี ความเป็นผู้มีสติสัมปชัญญะ ความสุขุมรอบคอบตลอดจนความเป็นผู้มีน้ำใจในสังคหวัตถุธรรม เริ่งตั้งแต่ตั้งทาน บิยาจจา อุดจกริยา และสมานตคา ทำให้เราสามารถแก้ปัญหาเหล่านี้ สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี จนชื่อเสียงของประเทศไทยเราแผ่กระจายไปทั่วโลกอย่างรวดเร็ว...

กิตติคุณพิท ภิกขุ

(กิตติคุณพิท ภิกขุ 2516 : 4)

คำอธิบายดังกล่าวได้ชี้ให้เห็นว่า หลักปฏิบัติในทางพุทธศาสนาทั้งหลาย สามารถนำมาใช้ในการแก้ปัญหาได้ทุกอย่าง หรือหากจะกล่าวอย่างสั้น ๆ ง่าย ๆ ก็คือ ถ้าหากคนทุกคนเป็น "คนดี" ตามคำนิยามของพุทธศาสนาแล้ว ทุกคนก็จะไม่ก่อปัญหาให้เกิดขึ้นมาได้ หรือหากจะมีก็อาจสามารถแก้ไขได้หมด เมื่อปฏิบัติตนเป็น "คนดี"

สำหรับทัศนะต่อสังคมนี้ พระกิตติคุณพิทมีความเห็นว่า สังคมในปัจจุบัน (ตั้งแต่ทศวรรษ 2510 เรื่อยมาที่เริ่มออกเทศน์และอภิปรายเกี่ยวกับปัญหาสังคม) เป็นสังคมที่มีปัญหา ซึ่งอาจจะประมวลออกมาได้ 4 ปัญหา (กิตติคุณพิท ภิกขุ 2514 (1) : 56 - 57) คือ

1. ปัญหาทางเศรษฐกิจ คือปัญหาที่รายได้ที่ได้รับไม่เพียงพอกับรายจ่าย

2. ปัญหาทางสังคม ซึ่งจำแนกได้เป็นด้านสุขภาพอนามัย ด้านโจรผู้ร้าย และด้านการศึกษา
3. ปัญหาทางการเมือง คือปัญหาผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์
4. ปัญหาทางศีลธรรม มีอันสังคมที่เจริญแล้ว เช่น ในกรุงเทพมหานคร เป็นปัญหาเรื่องความประพฤติ ซึ่งประชาชนในเขตกรุงเทพมหานคร ไม่เป็นผู้ที่เคร่งครัดในพระพุทธศาสนา และไม่อยู่ในขนบธรรมเนียมประเพณี เท่ากับประชาชนในชนบทซึ่งมีความเคร่งครัดมากกว่า

เนื่องจากพระกิตติคุณพิจารณาว่าปัญหาเหล่านี้เกิดขึ้นมาจากตัวบุคคล ซึ่งการที่จะแก้ไขได้ก็จะต้องให้มนุษย์ด้วยกันเองเป็นผู้แก้ นั่นคือจะต้องมีการเตรียมตัวบุคคลไปแก้ปัญหา เหล่านี้

ในแง่หนึ่งจึงอาจกล่าวได้ว่าบทบาทของพุทธศาสนาในทัศนะของพระกิตติคุณนั้น เป็นเสมือน "ยาวิเศษ" ที่สามารถนำมาใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ ในสังคมได้สารพัดชนิด พระสงฆ์เป็นผู้ที่มีบทบาทอย่างสำคัญในการแก้ปัญหาสังคม ทั้งนี้เพราะศาสนากับสังคมนั้น จำเป็นที่จะต้องพึ่งพิงและอุปถัมภ์ซึ่งกันและกัน ศาสนาเป็นที่พึ่งของประชาชน

...ถ้ายุคใดสมัยใดเราทิ้งพุทธศาสนาชาติจะ ไปไม่รอด และตรงกันข้าม ศาสนาก็ทิ้งชาติไม่ได้ ถ้าพระพุทธศาสนาไม่มีประเทศชาติ พระพุทธศาสนาก็ไปไม่รอด พระพุทธศาสนาจะขาดองค์อุปถัมภ์คือ พระมหากษัตริย์ไม่ได้ เพราะถ้าขาดพระมหากษัตริย์ ศาสนาก็จะ ไปไม่รอด...

(กิตติคุณ ภิภุ 2514 (1) : 67)

คำอธิบายลักษณะการพึ่งพิงกันของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เช่นนี้ก็สอดคล้องกับการเชิดชูสถาบันหลักของชาติ ซึ่งเป็น "อุดมการณ์" หลักของรัฐแบบใหม่ที่ตั้งสถาปนาขึ้นมานในสมัยรัชกาลที่ 6 และเป็นการสอดคล้องกับความคิดทางศาสนาที่เป็นกระแสหลักอยู่ในเวลานั้น (หมายถึงทศวรรษ 2510 เรื่อยมาจนถึงปัจจุบัน) ซึ่งก็คือการที่จะต้องป้องกันสถาบันหลักทั้ง 3 ให้รอดพ้นจากภัยอันตราย ที่เป็นการคุกคามของลัทธิคอมมิวนิสต์ (หรือในเวลาต่อ ๆ มา ได้แก่ภัยที่เกิดจากปัญหาทางเศรษฐกิจ การเมือง ที่จะส่งผลกระทบต่อสถาบันหลักทั้ง 3 ได้)

ในการปกป้องสถาบันหลักนั้น พระกิตติคุณได้ชี้แจงออกมาอย่างชัดเจนว่า ศัตรูที่จะมาทำลายสถาบันหลักคือ "ใคร" ซึ่งในทศวรรษ 2510 นั้น ก็คือ บรรดาผู้นิยมลัทธิในลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งหลาย มีทั้งนักศึกษา (นำโดยศูนย์กลางนิสิตนักศึกษาแห่งประเทศไทย) หนังสือพิมพ์และนิตยสาร ข้าราชการลับตาที่มีแนวคิดก้าวหน้า เช่น หนังสือพิมพ์ประชาชาติ นิตยสารจัดรัส สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร และแม้แต่ในคณะสงฆ์เอง คือ กลุ่มยุวสงฆ์⁶ ครั้นในเวลาต่อมา (ทศวรรษ 2510 - 2520) เป้าหมายที่เป็นศัตรูของสถาบันก็เปลี่ยนไปกลายเป็นพ่อค้าคนกลาง หรือกิจการโรงสีทั้งหลายที่เป็นผู้ซื้อข้าวจากชาวนา (เฉลิมเกียรติ สมหวัง 2530 : 3 - 4) เป็นต้น

อนึ่งควรกล่าวไว้ด้วยว่า ในช่วงก่อนที่จะมีบทบาทนำในขบวนการนาวพล และประกาศโจมตีนักศึกษาและกลุ่มประชาชนแนวก้าวหน้าต่าง ๆ นั้น พระกิตติคุณที่มีบทบาทการทำงานที่สอดคล้องกับนโยบายของรัฐในทศวรรษที่ 2500 มาก่อนแล้ว หมายถึงการสร้างสำนักสงฆ์จิตตกวัน เพื่อให้การอบรม พระสงฆ์จากท้องถิ่นต่าง ๆ แล้วส่งกลับไปยังถิ่นฐานเดิม เพื่อช่วยเหลืองานพัฒนาของทางราชการ บางส่วนก็ส่งไปสอนหนังสือของโรงเรียนตำรวจชายแดน ดังที่หาได้บรรยายเรื่องการพัฒนาชุมชนให้นิสิตนักศึกษาฟัง มีความตอนหนึ่งว่า

...หากเราไปพัฒนาชุมชนแล้ว เรามีวิธีการเข้าถึงประชาชนไม่ยาก ถ้าเรา รู้จักเข้าทางศาสนา ปัจจุบันพระสงฆ์ที่ทำการสอนศาสนามีอยู่มากโดยเฉพาะ ที่จิตตภาวันนั้นผลิตไปแล้วเกือบ 2,000 รูป ที่กระจายอยู่ทั่วประเทศเวลานี้ และที่นี้มีการอบรมทุกปี... โดยเฉพาะพระหน่วยพัฒนาทางจิต ๆ นี้เรา สร้างมาแล้ว 6 รุ่น (6 ปี) พระเหล่านี้ไปเป็นธรรมทูต ธรรมจาริก อบรมพัฒนา...

(กิตติคุณพิท ภิภษ 2514 (1) : 67)

กิจกรรมของพระกิตติคุณพิทดังกล่าวนี้ เป็นสิ่งที่สอดคล้องหรืออาจใช้คำว่า สนองรับกับนโยบายของรัฐบาล โดยผ่านทางกรมการศาสนา และมหาเถรสมาคม ในช่วงทศวรรษ 2510 ซึ่งในเวลาต่อมาก็มีหน่วยงานทางศาสนา หลายแห่ง เข้าร่วมด้วย เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิรวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ทั้งนี้ยังมีมูลนิธิเอเชียให้เงินอุดหนุนแก่โครงการของมหาจุฬาฯ ด้วย นโยบายให้การศึกษาพระหลังส่งออกไปพัฒนานั้นเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการเมืองและความมั่นคงของชาติ กล่าวคือ โครงการธรรมทูต ธรรมจาริก และธรรมพัฒนาเหล่านี้ พระผู้เข้าร่วมโครงการจะถูกส่งไป หรือกลับไปยังบริเวณชายแดนและหุบเขา ซึ่งมีปัญหาทางการเมืองแอบแฝงอยู่ บริเวณเหล่านี้มีการพัฒนาทางเศรษฐกิจที่ล่าช้ามาก โดยเฉพาะทางภาคอีสาน ภาคเหนือ และภาคใต้ เป้าหมายก็คือต้องการให้คนในท้องถิ่นและบริเวณที่ห่างไกลทรูกันคนเหล่านั้น ได้เกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของสังคมการเมืองไทย มีการนับถือและพิธีกรรมการปฏิบัติทางศาสนาที่คล้ายคลึงกับคนในส่วนกลาง มุ่งให้มีการถวายเป็นกุศลแก่ "อุทิศแด่ชาติ - ศาสนา - พระมหากษัตริย์" (S.J. Tambiah 1973 : 69 - 74)

ในระยะต่อมา ภายหลังจากที่สถานการณ์ทางการเมือง โดยเฉพาะในเรื่องของการต่อสู้กับผู้เลื่อมใสในลัทธิคอมมิวนิสต์ได้คลลงจนกระทั่งแทบจะหาเป้าศัตรูที่เด่นชัด เหมือนทศวรรษ 2510 ไม่ได้แล้วนั้น พระกิตติคุณพิทก็ได้กลับไปเน้นการแก้ปัญหาของบ้านเมืองในแง่ของการพัฒนาอีกครั้ง⁷ โดยในระยะหลังให้ความสำคัญกับการแก้ปัญหาของชาวนาเป็นอย่างมาก ทั้งนี้ก็เห็นได้ว่าปัญหาชาวนาก็คือ ปัญหาเรื่องเสรีกิติ รัฐบาลไม่สามารถแก้ไขได้ ประชาชนจึงได้หันมาพึ่งพิงพระ การที่ต้องช่วยชาวนาก็เพราะชาวนาไทยมีจำนวนถึง 35 ล้านคน ปัญหาชาวนาเป็นปัญหาที่เรื้อรัง รัฐบาลก็แก้ไขไม่ได้ ปัญหาสำคัญคือ ชายชาวนาไม่ได้ราคา ขาดทุน ต้องเป็นหนี้สินสารพัด โดยเฉพาะเป็นหนี้รัฐบาล⁸ คน 35 ล้านคนประสบปัญหาเช่นนี้ สังคมจะโปรอดหรือ สังคมก็เลื่อมลง แต่ทว่ามีคนมาโทษพระ ว่าทำให้สังคมเลื่อม หากสังคมเลื่อม ศาสนาก็เลื่อมด้วย⁹

วิธีการที่พระกิตติคุณพิทนำมาใช้ในการแก้ปัญหาชาวนานั้น ประมวลว่าต้องใช้เงินทุนหลายสิบล้านบาท นับตั้งแต่การรับซื้อข้าวเปลือกราคาสูงกว่าทางโรงสีของพ่อค้าและราชการ สร้างโรงสีในจิตตภาวัน เพื่อรับซื้อข้าวมาสีโดยตรง ชายชาวนาสาร รวมถึงการปลดหนี้สินชาวนาจากภาคเอกชนและรัฐบาลด้วย

อย่างไรก็ดี แม้ว่ากิจกรรมต่าง ๆ ที่พระกิตติคุณพิทได้ทำนั้น จะมีลักษณะคือโครงการและคู่มือมากมาย เช่น เมื่อเร็ว ๆ นี้ก็มีการนัดประชุมชาวนาทั่วประเทศที่จิตตภาวันวิทยาลัย ตามโครงการช่วยเหลือชาวนาของจิตตภาวันวิทยาลัย โดยพระกิตติคุณพิทได้ชี้แจงจุดมุ่งหมายของการประชุมว่า

...ในการประชุมครั้งนี้ ทราบข่าวว่ามีพ่อค้ารวมกันเพื่อกดราคาข้าว จึงต้องหา
มาตรการช่วยเหลือเกษตรกร ถ้าพ่อค้ายังคิดจะทำเช่นนั้น จิตตภาวันจะใช้
มาตรการรุนแรง...

(มติชน 17 มกราคม 2530 หน้า 20)

แต่กิจกรรมของพระกิตติคุณจะไม่มีการขัดแย้งกับรัฐเป็นอันขาด แม้จะมีการประกาศใช้มาตรการรุนแรงก็เป็นการ
ประกาศต่อต้านพ่อค้านายทุน ซึ่งนี่คงจะเป็นเป้าหมายใหม่ของพระกิตติคุณในการช่วยเหลือแก้ปัญหาให้ชาวนา

กล่าวโดยสรุปจะเห็นว่า สิ่งที่พระกิตติคุณทำมาตั้งแต่เมื่อแรกเริ่มนั้น (กิจกรรมแรก ๆ ก็คือ การก่อตั้ง
สำนักสงฆ์จิตตภาวันวิทยาลัย) ไม่ได้เป็นการขัดแย้งกับแนวนโยบายของรัฐแต่อย่างใด หากเป็นการสนับสนุนและ
ปกป้องระบอบการปกครองของรัฐด้วย

สำหรับในแง่พัฒนาการขององค์กรทางศาสนาองค์กรนี้ อาจกล่าวได้ว่ามีองค์ประกอบที่ล้ำค้ำบางประการที่
ช่วยให้จิตตภาวันสามารถดำเนินกิจกรรมหรือแสดง บทบาทต่อสาธารณชนมาได้ถึง 20 กว่าปีแล้ว องค์ประกอบดัง
กล่าวได้แก่

- ความศรัทธาทางศาสนา สังคม และการเมือง ทั้งนี้พระกิตติคุณไม่ได้มีความคิดขัดแย้งหรือต่างออก
ไปจากความศรัทธาทางศาสนาที่เป็นกระแสหลักอยู่ในวงการศาสนาเลย ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการอธิบายกรรม¹⁰
การให้ความสำคัญกับความดีเรื่อง ความดีความหลักพุทธศาสนา การแก้ปัญหาสังคมโดยอาศัยหลักการต่าง ๆ ทางพุทธ
ศาสนา แยกจากความดีที่ไม่เป็นการขัดแย้งกับรัฐแล้ว ยังเป็นการสนับสนุนรัฐอีกด้วย ดังที่ปรากฏออกมาเป็นกิจ
กรรมพระธรรมทูต ธรรมจาริก และธรรมพัฒนา

- บุคลิกภาพของพระกิตติคุณ เป็นผู้ที่มีการมีในระดับหนึ่ง ดังจะเห็นได้จาก ความศรัทธาเลื่อมใสของ
ประชาชน จนสามารถรวบรวมเงินบริจาค มาสร้างจิตตภาวันวิทยาลัยได้ อีกทั้งยังสามารถนำคนส่วนหนึ่งเข้า
ร่วมแสดงบทบาทเป็นพลังทางการเมืองได้ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ

- ปัจจัยทางด้านการเงิน ซึ่งเป็นเรื่องที่น่าสนใจอย่างมาก แต่ทว่าไม่มีคำตอบจะเฉลยในที่นี้ว่า จิต
ตภาวันวิทยาลัยสามารถหาเงินทองมาสนับสนุนกิจการเป็นจำนวนมากได้อย่างไร

- มีกิจการที่อยู่ภายใต้ความดูแลของจิตตภาวันวิทยาลัย นอกเหนือไปจากเรื่องการให้ความช่วย
เหลือชาวนา กรณีที่ว่าเป็นคือ การช่วยแก้ปัญหาหนี้สินให้แก่วิทยาลัยศาสนาวิไล และได้เข้าบริหารงานแทนคณะบริหาร
ชุดเก่า การเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับกิจกรรมอื่น ๆ นอกเหนือจากการเทศน์สั่งสอนประชาชนนั้น ล้วนดำเนินไปภายใต้
ชื่ออ้าง เพื่อความมั่นคงของชาติทั้งสิ้น

- การคงลักษณะ "องค์กรแบบขวา" คือการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในแนวนโยบายที่สอดคล้องกับรัฐ
และพึงพิงอำนาจรัฐด้วย

การกำเนิดของสำนักบู้สุวรรณ และบทบาทด้านสังคมการเมือง

สำนักบู้สุวรรณ หรือ สบส. แ่่งตั้งขึ้นอย่างเป็นทางการ เมื่อปี 2509 โดยมีผู้ที่เป็นแก้วเรียวหัวแรงสำคัญ
คือ นายสุชาติ โทศลิกตังค์ (2486 - ปัจจุบัน) ชาวจีนหน่่งที่มีถิ่นเพเดิมอยู่ในเขตลัมพัตร์วงค์ และต่อมาย้าย
มาอยู่แถววงเวียนใหญ่ และในที่สุดก็ได้สร้างสำนักบู้สุวรรณขึ้นที่บางแค (2512) และยังมีสำนักงานในต่างจังหวัด

ที่บริเวณเขาเลื้อหมอบ ตำบลคอนทราย อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี ซึ่งเรียกว่า "อาณาจักรหุบผาสวรรค์ เมืองศาสนา" (2520)

สปส. ได้มีการอธิบายถึงมูลเหตุในการก่อตั้งว่า เป็นการตั้งขึ้นตามคติสามโลกวิญญาน คือ พรหมโลก เทวโลก และนรกโลก เพื่อขัดเกลาจิตใจของมนุษย์ให้เบาบางลงก่อนที่พระบรมศาสดาองค์ใหม่ คือ พระศรีอริยเมตไตรยจะเสด็จมาโลกมนุษย์ นอกจากนี้ยังมีการประกาศอุดมการณ์ 10 ประการ¹¹ ซึ่งเป็นหลักการให้สาธุศรัทธาถือปฏิบัติตามอีกด้วย

เมื่อแรกก่อนที่จะมีการก่อตั้งสำนักอย่างเป็นทางการนี้ นายสุชาติ โภคสิทธิ์วงศ์ ซึ่งมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน เช่น ร่างทรง ธรรมทูต หูดสันติภาพ อาจารย์ และ ฯลฯ เป็นต้น ได้เริ่มเรียกร้องความสนใจจากประชาชนทั่วไป ด้วยการเป็นร่างทรงให้กับหลวงปู่ทวด ซึ่งคือองค์พระโพธิสัตว์หลวงปู่ทวด (เหยียบน้ำทะเลจืด) และกิจกรรมในเวลาต่อ ๆ มาของนายสุชาติรวมถึงช่องทาง สปส. ก็ล้วนแต่อ้างว่าได้รับพระบัญชามาจากหลวงปู่ทวดทั้งสิ้น

หลวงปู่ทวดได้ให้การรักษายาบาลผู้เจ็บไข้ได้ป่วยต่าง ๆ ซึ่งไม่สามารถรักษาให้หายได้ด้วยการรักษาในแผนปัจจุบัน โดยการผ่านร่างทรงของนายสุชาติ บุคคลเหล่านี้ในที่สุดก็ได้กลายเป็นสาธุศรัทธารุ่นแรก ๆ และได้ร่วมงานก่อสร้าง สปส. จนขยายเติบโตอยู่ในปลายทศวรรษ 2510¹²

จากก้าวที่เริ่มได้รับการเชื่อถือสนใจจากประชาชนในด้านการรักษาพยาบาล สปส. ก็ได้เริ่มก่อตั้งสำนักงานโดยอาศัยทรัพย์บริจาคจากศรัทธาของสาธุศรัทธารุ่นแรก ๆ และสามารถขยายกิจการและบทบาทในสังคมได้อย่างมาก นอกจากการรักษาพยาบาลด้วยการรณรงค์ การสวดมนต์ภาวนาแล้ว ยังมีการแลกเปลี่ยนเรื่องราวของขลังซึ่งมีการกล่าวว่าได้รับการปลุกเสกจากหลวงปู่สมเด็จพะพุฒาจารย์ (โต) พรหมรังสี ได้แก่ คราสีน้ำกบู่สวรรค์ เหยียดลูลง 3 ปีสีน้ำกบู่สวรรค์ ตะกรุดโทนและเหรียญพระโพธิสัตว์สองหน้า เป็นต้น

สปส. ได้เริ่มก้าวเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองในระบอบที่มีการโฆษณาต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ทั้งภายในและบริเวณประเทศเพื่อนบ้าน กิจกรรมของ สปส. ในช่วงนี้ เริ่มมีการพูดถึงเรื่องการเมือง การต่อต้านลัทธิคอมมิวนิสต์ การรักษาความมั่นคงของชาติและสถาบันหลักอื่น ๆ เมื่อสงครามอินโดจีนเกิดความรุนแรงมากขึ้น และมีแนวโน้มที่ฝ่ายซ้ายจะได้รับชัยชนะ สปส. ได้มีกิจกรรมที่ยุ่งเกี่ยวกับการเมืองชัดเจนคือการไปแลกน้ำยันต์พิทักษ์เอกราช (2515 - 2516)¹³ วัตถุประสงค์ของกิจกรรมนี้ก็เพื่อแจกจ่ายให้ทหาร ตำรวจชายแดน ผู้ปฏิบัติหน้าที่ ผ สมรมภูมิ ชายแดน มุ่งประโยชน์ที่จะปกป้องทำเนียบฯ และจรรโลง ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ต่อต้านการรุกรานและการบ่อนทำลายของบุคคลที่ทรยศต่อชาติ โดยยึดหลักที่ว่าไม่มีชาติ บ้านและเมือง ศาสนาก็จะอยู่ไม่ได้

ในปี พ.ศ. 2518 สปส. ได้ตั้งสมาคมศาสนาสัมพันธ์ขึ้น มีการแต่งตั้งให้นายสุชาติ โภคสิทธิ์วงศ์ เป็นตัวแทนแห่งหูดสันติภาพสากลมนุษย์ เพื่อเจรจาสันติภาพแห่งโลกในระหว่างผู้นำทางศาสนากับผู้นำทางโลก เชื้อยุดสงครามด้วยพลังทางศาสนา ชักข้อขัดแย้งทางศาสนาและลัทธิการเมืองให้หมดคาบเพื่อสร้างภราดรภาพทางศาสนา กิจกรรมของสมาคมได้แก่ การส่งคณะธรรมทูตศาสนาสัมพันธ์ไปยังประเทศที่มีความเฝ้าฝักใฝ่ในด้านศาสนา เช่น ส่งตัวแทนไปกรุง เยรูซาเลม เพื่อขอปลงศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาคริสต์มาบรรจุในองค์สมมติพระเยซู ในอาณาจักรหุบผา

สวรรค์ มีการเดินทางไปพบผู้นำสำคัญของโลก เช่น นายเคิร์ท ว็อลด์โฮล์ม เลขาธิการองค์การสหประชาชาติสมัยนั้น เพื่อโฆษณาเป้าหมายของสมาคมศาสนสัมพันธ์ นอกจากนี้ยังมีการเชิญดวงวิญญาณพระเยซู นโปเลียนเนอรั่ มาเข้าทรง เพื่อเป็นการสร้างความเชื่อถือ สนับสนุนในกิจกรรมของสมาคม¹⁴

เมื่อเริ่มมีการขยายองค์กรและสร้าง "อาณาจักรมหาสวรรค์เมืองศาสนา" ขึ้นแล้วก็ได้มีการจัดประชุมในทุกวันที 19 ของเดือน¹⁵ ซึ่งการประชุมส่วนมากจะจัดที่หุบผาสวรรค์ กิจกรรมในแต่ละครั้งได้แก่ การฟังปาฐกถา การนมัสการสันติเจดีย์¹⁶ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ การปฏิบัติบูชาและการอธิษฐานบูชา เป็นต้น การจัดประชุมประจำเดือนนี้ ยังถือเป็นโอกาสให้สมาชิกได้มาพบปะพูดคุยกันอีกด้วย

ทางด้านแนวความคิดของ สบส. นั้น ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า สบส. เริ่มต้นจากความคิดความเชื่อในเรื่องพลังลับเหนือธรรมชาติต่าง ๆ มีการทรงเจ้าเข้าผีและการรักษาตามแบบไสยศาสตร์ แนวความคิดดังกล่าวอาจสรุปได้ดังนี้

(ก) ความเชื่อในเรื่องวิญญาณและโลกวิญญาณ สบส. เชื่อว่ามนุษย์เกิดจากการกลายร่างของเหล่าวิญญาณ ซึ่งวิญญาณในที่นี้คือ "สิ่งทีล่องลอยอยู่ในอวกาศ คำร่างคุณความดีเป็นอมตะ มีรัศมีรอบ ๆ ภาย อันเปรียบเสมือนสิ่งคุ้มครองความดีงาม"¹⁷ ดังนั้นมนุษย์กับวิญญาณจึงแยกกันไม่ออก โลกมนุษย์คอยู่ภายใต้การควบคุมของโลกวิญญาณซึ่งประกอบด้วย พรหมโลก เทวโลก และนรกโลก

(ข) ความคิดในเรื่องกรรม ว่าเป็นพลังผลักดันให้เกิดการเปลี่ยนแปลง กรรมหมายถึงสิ่งที่ส่งผลมาจากพฤติกรรม ทั้งดีและชั่วของมนุษย์ที่ได้กระทำไว้ มนุษย์ทุกคนต่างต้องได้รับผลตอบแทนและเสวยกรรมของตน นั่นคือ โลกมนุษย์นี้เป็นโลกแห่งการเวียนว่ายตายเกิด เป็นที่ชดใช้กรรมของเหล่าวิญญาณ¹⁸ มนุษย์ไม่สามารถกำหนดวิถีชีวิตของตนเองได้ เพราะมนุษย์เกิดมาเพื่อชดใช้กรรม และการที่มนุษย์จะมีบทบาทอะไร เป็นอย่างไรในสังคมนั้น ก็ขึ้นอยู่กับกรรม 2 ชนิด คือ อดีตรกรรม หมายถึงกรรมที่ส่งผลมาจากชาติก่อน ๆ และปัจจุบันกรรม หมายถึงกรรมที่กำลังกระทำอยู่ปัจจุบัน ปัจจุบันกรรมจะส่งผลทันทีหรือไม่อยู่ที่ความหนักเบาของกรรม ถ้าส่งผลไม่ทันก็จะต้องไปเสวยกรรมในโลกวิญญาณเมื่อตายแล้ว และค่อยย้อนกลับมาเกิดในโลกมนุษย์อีก ในลักษณะกฎแห่งกรรม จนกว่าจะได้มีการชดใช้กรรมกรรมได้หมดสิ้นกันไป จึงจะไม่กลับมาเวียนว่ายตายเกิดอีก ดังนั้น เมื่อกรรมเป็นเครื่องกำหนดบทบาทความเป็นไปของมนุษย์แล้ว ก็เท่ากับว่ากรรมได้กำหนดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมได้ด้วย

สบส. ได้ทำการอธิบายเชื่อมโยงความคิดความเชื่อทั้งสองเข้าด้วยกัน และเสนอว่าวิธีการที่จะให้หลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิดหรือกฎแห่งกรรม ก็โดยการบำเพ็ญเพียร เพื่อมุ่งสู่โลกหน้า คือโลกพระศรีอริยเมตตรัย และมุ่งสู่แดนสวรรค์ คือ นิพพาน หรือพระโพธิสัตว์ ซึ่งนับเป็นที่สิ้นสุดแล้ว

เมื่อเป็นเช่นนี้บทบาทของ สบส. ก็คือ การนำพามนุษย์ไปสู่โลกหน้า แต่ก่อนที่จะได้พบกับพระศรีอริยเมตตรัยนั้น มนุษย์จะต้องมีการขัดเกลาจิตใจลงเสียก่อนบ้าง สบส. จึงได้มีการกำหนดอุดมการณ์ 10 ประการขึ้นมา นอกจากนี้ สบส. ยังได้มีการเชื่อมโยงเอาความคิดที่ไม่ได้ยึดติดกับความเป็นไปทางเศรษฐกิจสังคม ให้เข้ามาเชื่อมโยงกับสังคมได้ โดยการชูประเด็นเรื่องเอกราชของชาติ กับความมั่งคั่งรุดของศาสนา ด้วยคำขวัญที่ว่า "ถ้าประเทศไม่มีเอกราช ศาสนาก็ไม่อาจยืนยงอยู่ได้" ซึ่งนี่คือ เป้าหมายและบทบาทของ สบส. ด้วย¹⁹

ครั้นต่อมาในช่วงปี พ.ศ. 2519 - 2520 สบส. ก็เริ่มมีการเน้นอีกประเด็นหนึ่งซึ่งเป็นการต่างออกไปจากระยะที่ผ่านมา และมีผลทำให้เกิดกิจกรรมของ สบส. ได้ขยายกว้างออกไปในอีกระดับหนึ่ง การเน้นประเด็นใหม่นี้ก็คือ เรื่อง สันติภาพซึ่งมีขอบเขตที่กว้างไปในระดับโลก

สำหรับแนวคิดเรื่องสันติภาพของ สบส. นั้น เป็นแนวคิดที่สืบเนื่องกับการทำนายอนาคต โดยมีการกำหนดช่วงเวลาต่าง ๆ ไว้ 3 ช่วงคือ ช่วงการต่อสู้สังคมนิยมของลัทธิคอมมิวนิสต์ ช่วงที่คอมมิวนิสต์ครองโลก และช่วงที่ได้เกิดสงครามศาสนา ไปจนถึงสงครามล้างโลก ช่วงเวลาต่าง ๆ เหล่านี้ดำเนินไปตามกฎแห่งกรรม แต่อย่างไรก็ดีเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่โลกกล่าวทำนายไว้ที่อาจจะมีการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น คำทำนายที่ว่า จะเกิดสงครามล้างโลกนั้น อาจจะมีการผ่อนคลายลงได้ ด้วยการสร้างสันติภาพขึ้นในโลก โดยอาศัยธรรมะจากศาสนา

จากที่ได้อธิบายมานี้ ผู้เขียนพยายามชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของสำนักบู้สวรรค์ในแง่ที่เป็นองค์กรทางศาสนา องค์กรหนึ่งที่มีจุดกำเนิดจากความเชื่อในไสยศาสตร์ และสิ่งเหนือธรรมชาติ แต่โดยอาศัยบุคลิกภาพของผู้เฒ่าและการจัดการของคณะทำงานขององค์กร ผนวกกับการพัฒนาเปลี่ยนแปลงแนวคิด จึงทำให้องค์กรสามารถอยู่รอดได้ จวบจนมาถึงในปี พ.ศ. 2525 สุชาติ โภคสิทธิ์วงศ์ ถูกตั้งข้อหาหลายประการ และหนึ่งในข้อหาที่น่าสนใจคือ คดีหมิ่นพระบรมเดชานุภาพ และการมีอาวุธสงคราม

ข้อหานี้เป็นข้อหาที่ร้ายแรงมาก แม้ว่าในการตั้งข้อหา นั้น จะอ้างถึงการหมิ่นในลักษณะการพูดอภิปรายการสั่งสอนสาธุศิษย์ แต่จริง ๆ แล้วมีข้อที่น่าสงสัย เกิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ของ สบส. กับรัฐอยู่บางประการกล่าวคือ

1. สบส. เป็นองค์กรทางศาสนาที่ใช้แนวคิดในเรื่องความเชื่อในไสยศาสตร์และสิ่งเหนือธรรมชาติการอธิบายเหตุการณ์ต่าง ๆ ต้องอ้างอิงการบัญชาจากผู้ศักดิ์สิทธิ์ที่อยู่เหนือระบบเหตุผลของโลกปัจจุบัน เชื่อในเรื่องของ โลกวิญญูณ ซึ่งอาจกล่าวได้ว่า สบส. เป็นแนวคิดที่ปรากฏรูปแบบออกมา อย่างใหญ่โตมหึมา แต่หาว่าขัดแย้งหรือไปด้วยกันไม่ได้กับการพัฒนาการทาง เศรษฐกิจและสังคมของรัฐสมัยใหม่

2. บุคลิกภาพผู้เฒ่า สบส. ก็อาศัยลักษณะบุชวารมิตัวเดียวกัน แต่หาว่าเป็นการอ้างบารมีที่มากเกินไปจะเป็นที่ยอมรับได้จากฝ่ายรัฐ ทั้งนี้ในระยะหลัง ๆ เมื่อมีการขยายแนวคิดเรื่องเสรีภาพในระดับโลกนั้น ท่านทศสุชาติก็ได้กลายเป็นผู้นำในระดับโลกด้วยคนหนึ่ง เดินทางไปพบกับบุคคลระดับผู้นำของโลกหลายคน โดยความสัมพันธ์เช่นนี้ ไม่ได้ผ่านการรับรู้และยินยอมจากองค์กรใด ๆ ของฝ่ายรัฐ นอกจากนี้ยังมีความพยายามเทียบเคียงบารมีของท่านทศสุชาติกับผู้นำในสังคมไทย ซึ่งเป็นการอ้างบารมีที่มากเกินไปเกินขอบเขต จุดนี้เป็นเรื่องหนึ่งที่ทำให้ถูกตอบโต้จากรัฐ

3. ในแง่ขนาดขององค์กร เริ่มจากสำนักทรงเจ้าและรักษาโรคด้วยวิธีด้น้ำมันดี จนกระทั่งสามารถขยายเป็นสำนักบู้สวรรค์และหุณาสวรรค์ มีเนื้อที่หลายร้อยไร่ กินอาณาบริเวณเขาสูงย้อม ๆ หลายลูก อีกทั้งจำนวนผู้นิยมเลื่อมใสก็เพิ่มปริมาณมากขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อมองในแง่นี้แล้วองค์กรซึ่งครั้งหนึ่งเคยสนับสนุนนโยบายของรัฐก็อาจจะหันกลับตัวมาเป็นปฏิปักษ์กับรัฐได้ โดยเฉพาะเมื่อแนวคิดได้เปลี่ยนไป และหากเป็นเช่นนั้นองค์กรนี้ก็จะเป็นองค์กรที่มีพลังมากองค์กรหนึ่ง

เมื่อพิจารณาองค์กรทางศาสนาทั้งสองแล้ว จะพบว่ามัลักษณะทั้งที่คล้ายคลึงกันและแตกต่างกันอยู่ ส่วนที่คล้ายคลึงกันนั้น คือ องค์กรทั้งสองต่างเป็นองค์กรแบบฆราวาส เหมือนกันในช่วงระยะเวลาหนึ่ง ทั้งในตัวของการเป็นองค์กรที่เชิดชูสถาบัน มีกิจกรรมที่สอดคล้องและสนับสนุนนโยบายของรัฐ ได้รับความยอมรับจากรัฐและพึงพิงรัฐตัว

อย่างไรก็ดีองค์กรทั้งสองก็ยังมีส่วนที่ต่างกันอยู่ในเรื่องพัฒนาการของแต่ละองค์กร โดยเฉพาะในช่วงหลังเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 ขณะที่พระกิตติคุณวิท และจิตตภาวันวิทยาลัย หวนกลับไปสู่แนวคิดในเรื่องการพัฒนา และสามารถปรับปรุงบทบาทในด้านนี้ได้เป็นอย่างดี แต่สัชาติและองค์กรของเขา กลับก้าวลึกลงไปในแนวความคิดของตน ซึ่งแม้จะพยายามเชื่อมโยงแนวคิดเข้ากับสังคมวงกว้าง แต่เนื่องจากลักษณะการปฏิบัติงานในระยะหลัง ๆ เริ่มไม่ได้รับการยอมรับจากเจ้าหน้าที่บ้านเมืองแล้ว พวกเขาจึงถูกคุกคามจากฝ่ายรัฐ

จากบทบาทขององค์กรทั้งสอง ดังที่ได้กล่าวมา แสดงให้เห็นว่าในช่วงเวลาหนึ่งองค์กรทางศาสนามีบทบาททางการเมืองที่เหมาะสมได้ โดยเฉพาะการมีส่วนสนับสนุนนโยบายทางการเมืองของรัฐ นอกจากนี้ยังเป็นองค์กรที่มีพลังทางการเมืองและสังคม เป็นองค์กรที่มีทุนสนับสนุนทางการเงินและเกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่น ๆ ที่กว้างขวางมากยิ่งขึ้นกว่าบทบาทในอดีตที่เคยมีมา

อนึ่ง กรณีศึกษาที่ได้ทำในครั้งนี้เป็นเพียงตัวอย่างขององค์กรที่มีลักษณะการพึ่งพิงรัฐ ยังมีองค์กรทางศาสนาอีกเป็นจำนวนมากที่เติบโตและขยายตัวในระยะ 10 - 20 ปี มีการดำเนินงานและแนวคิดที่ต่างกันอย่างออกป และยังมีรอให้ผู้นำเจ้าบาศการศึกษาค้นคว้าอีกมาก

เชิงอรรถ

1. อันที่จริงความเปลี่ยนแปลงภายในองค์กรทางศาสนาเองก็มีอยู่ มิใช่ว่าเปลี่ยนแปลงเพราะผลกระทบจากภายนอกแต่เพียงอย่างเดียว ทว่าในขั้นต้น เนื่องจากผู้เขียนมีข้อจำกัดที่ไม่สามารถเข้าไปค้นคว้าหาหลักฐานมา แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงภายในได้ ดังนั้นจึงทำได้เพียงอธิบายในด้านเดียว คือ ผลกระทบจากภายนอก ซึ่งก็คือ นโยบายและกลไกของรัฐเป็นด้านหลัก
2. การส่งพระไทยเข้าไปแทรกซึมในประเทศลาว ด้านหนึ่งก็เพื่อหนุนชวยนโยบายของสหรัฐ (Pienc - Bernard Isfont in Martin Stuart - fox 1982 : 148) ในอีกด้านก็เป็นการเล่นองนโยบายของรัฐบาลเอง ซึ่งหัวหน้าเกรงกัยคอมมิวนิสต์ในประเทศลาว ดังปรากฏในคำแถลงเรื่อง สถานการณ์ในราชอาณาจักรลาว (จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ 2507 ก : 226)
3. ท่านได้รับการแต่งตั้งให้เป็นชั้นราชแล้ว ในชื่อ "พระราชธรรมภาณี" เมื่อต้นปี พ.ศ. 2531
4. การมีส่วนพัวพันในเหตุการณ์บ้านเมือง หมายถึง ความมีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519 เป็นผู้ที่หนึ่งที่มีส่วนนำชวบนการนำพล พร้อมกับทางการและลูกเสือชาวบ้าน เข้าบุกมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ และก่อกรณีสองเลือดขึ้น อนึ่ง ชวบนการนำพล เป็นชวบนการที่มีแนวคิดชาวจัด เน้นด้านการป้องกันประเทศจาก

การคุกคามของก๊วยคอมมิวนิสต์ เติบโตขึ้นในช่วงปลายทศวรรษ 2510 ได้รับการสนับสนุนด้านการเงินจากนายทหารซึ่งเป็นอดีตเจ้าหน้าที่ระดับสูงของ กอ.รมน. มีประชาชนเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก รวมทั้งข้าราชการระดับล่าง และได้รับการสนับสนุนอย่างดี จากบรรดาพระสงฆ์ โดยเฉพาะที่มีความสัมพันธ์กับพระกิตติวุฒิท ซึ่งเป็นผู้นำของขบวนการนี้รูปหนึ่ง ขบวนการได้จัดตั้งขึ้นอย่างหลวม ๆ เหมือนกับขบวนการอื่น ๆ ที่มีอายุอยู่ในช่วงหนึ่งที่เงื่อนไขทางการเมืองอำนวยให้ แล้วก็สลายตัวไป แต่บทบาทสำคัญประการหนึ่งที่ได้ทิ้งไว้เป็นรอยจารึกในประวัติศาสตร์คือ พระกิตติวุฒิท และขบวนการนวลนั้บเป็นกลุ่ม "ชาวจัด" ส่วนหนึ่งที่มีส่วนก่อกระแสดการเมืองขึ้นจนนำไปสู่ "เหตุการณ์ 6 ตุลาคม 2519" (Smith 1978 : 159 - 160)

5. หนังสือพิมพ์มติชน ฉบับประจำวันอาทิตย์ที่ 17 มกราคม 2531, หน้า 1, 20.

6. สำหรับความแตกแยกในคณะสงฆ์ พระกิตติวุฒิทได้กล่าวว่าเป็นคณะสงฆ์ ก็มีการแบ่งแยกออกเป็นพระฝ่ายขวาและฝ่ายซ้าย ทั้งนี้มีพวกคอมมิวนิสต์พยายามที่จะเข้าแทรกแซงบ่อนทำลายเหมือนดังที่ปรากฏในลาว ซึ่งก็มีพระสงฆ์เข้าร่วมกับฝ่ายคอมมิวนิสต์ เป็นจำนวนมาก และรัฐบาลสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ก็ได้เคยออกแถลงการณ์เกี่ยวกับเหตุการณ์ความเป็นไปของราชอาณาจักรลาว เพื่อเตือนถึงภัยของลัทธิคอมมิวนิสต์ (สฤษดิ์ ธนะรัชต์ 2507 (ก))

7. อันที่จริงในระยะหลัง พระกิตติวุฒิทได้เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับเหตุการณ์หน้าหนึ่งในหนังสือพิมพ์หลายเรื่อง เช่น กรณีการอนุญาตให้ใช้จัดตั้งภาควิชาลัยเป็นที่ชุมนุมของลูกแซร์แม่แอกแก้ว การเทศน์ปลอบขวัญลูกแซร์เหล่านี้ การรับมรดกจากรัฐบาลให้เสนอคำปรึกษาแนวทางในการปลดหนี้ชานา การช่วยแก้ปัญหาวานานานเรื่องกลไกตลาด การเข้ารับแก้ไขปัญหานี้สินของวิทยาลัยคณาจารย์ พร้อมด้วยบริหารงานแทนผู้บริหารชุดเดิม

8. หมายถึงธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ซึ่งพระกิตติวุฒิท เคยมีปัญหาด้านขัดแย้งด้วยเกี่ยวกับเรื่องหนี้สินชานา (เฉลิมเกียรติ สมหวัง 2530 : 475)

9. เรียบเรียงจากการอภิปรายของพระอุตรคณาภิรักษ์ ในการประชุมเรื่อง "บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาชนบท ครั้งที่ 2" จัดโดยศูนย์วิจัยวัฒนธรรมเอเชียอาคเนย์ มหาวิทยาลัยมหิดล ณ ศูนย์การศึกษาณอกโรงเรียนภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดอุบลราชธานี วันที่ 27 - 29 พฤศจิกายน 2530 ขอขอบพระคุณ คุณพรทิพย์แห่งสถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรม ที่ได้ให้ความช่วยเหลือในการจัดส่ง เทปการอภิปรายดังกล่าวมาที่แก่ผู้เขียน

10. ผู้เขียนขออนุญาตกล่าวถึงความคิดเรื่องกรรมไว้ตรงที่เห็นว่า พระกิตติวุฒิท มีความคิดเรื่องกรรมทั้งในแง่ที่เป็นการกระทำในชาติปัจจุบันและการกระทำในชาติก่อน (ปัจจุบันกรรม และ บุญกรรม) ซึ่งผู้ใดได้ทำกรรมไว้อย่อมได้รับผลจากการประกอบกรรมนั้น ๆ ไม่ว่าจะ เป็นกรรมดีและกรรมชั่ว (กิตติวุฒิท ภิกขุ 2512 : 1 - 13) แต่พระกิตติวุฒิทไม่ได้นำเอาความคิดเรื่องกรรมมาอธิบาย เชื่อมโยงกับปัญหาสังคมและปัญหาการเมืองอย่างชัดเจน (เมื่อเปรียบเทียบกับสำนักปู้สววรรค์ ซึ่งจะบรรยายในข้างหน้า)

11. อุดมการณ์ 10 ประการ ได้แก่

1. ช่วยบำบัดทุกข์ทั้งกายและใจ ให้ชนทุกชั้น
2. ประหารกิเลสของมนุษย์ให้เห็นแก่ตัวให้เบาบางลง
3. ทำลายความเชื่อที่มงายหลง เข้าใจผิด
4. ผดุงความเป็นธรรมของสังคม
5. เทิดทูนพระมหากษัตริย์ และ สันติภาพเป็นสรณะ
6. ส่งเสริมศาสนาให้ดีขึ้นทุกวิถีทาง
7. ยินดีอุปถัมภ์กับนักวิปัสสนากรรมฐานที่ห้องพระนิพพาน

8. ร่วมมือกับผู้บริหารนาเป็นพระโพธิสัตว์
9. ส่งเสริมจริยธรรม และคุณธรรมเข้าสู่จิตใจเยาวชน
10. ยืนยันโลกหน้ามีจริง เพื่อไม่ให้มนุษย์ทำบาปมากขึ้นนอคมารทั้ง 10 ประการนี้ปรากฏอยู่ใน "ระเบียบการว่าด้วยการบริหาร สำนักปุสววรรค์หรือสำนักหุบผาสวรรค์" ซึ่งดู ๆ ไปแล้วก็เกือบจะเป็นข้อบังคับของพรรคการเมืองได้ และที่สำคัญไม่ได้มีความในข้อใดที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาเลย

12. สาธุศิษย์หลายคนมาจากผู้ที่เจ็บป่วย และได้รับการบำบัดรักษาจากทาง สบส. หรือบางคนก็ประสบเหตุอัศจรรย์ของ สบส. แม้แต่ตัวนายสุชาติเอง ก็ได้รับการติดต่อจากวิญญาณของหลวงปู่ทวด อาจารย์ลัดดา ประเสริฐกุล ซึ่งเคยทำงานอยู่ในกรมสามัญศึกษา กระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้รับแรงบันดาลใจจากที่ สบส. สามารถรักษาบิดาอายุ 74 ปี ให้หายจากโรคได้ จึงได้อาสาเข้ามาช่วยงานของ สบส. และได้เป็นหัวเรี่ยวหัวแรงสำคัญคนหนึ่ง เกหลง พานิช ได้รับการรักษาโรคระลอก บุกขึ้น หองอยู่ ได้รับการรักษาโรคปวดเมื่อยเอว เป็นต้น

13. การแจกผ้ายันต์พิทักษ์เอกราชนั้น เริ่มครั้งแรกที่ภาคใต้ในอำเภอทุ่งสง และอำเภอรัตนพิบูลย์ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะยับยั้งเหตุการณ์ที่ยังไม่รุนแรงเหมือนจุดอื่น ๆ และต่อ ๆ มาก็มีการแจกทั้งในภาคใต้ ภาคเหนือ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ โดยมอบไว้ให้เจ้าคณะจังหวัดหรือผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อให้ทหาร ตำรวจชายแดนไปขอรับได้ นอกจากการแจกผ้ายันต์พิทักษ์เอกราชแล้ว คณะธรรมทูตของสำนักปุสววรรค์ยังได้ถือโอกาสปลุกใจและบำรุงขวัญทหาร ตำรวจตระเวนชายแดน มีการบรรยายแก่ทหาร ข้าราชการ พ่อค้า ประชาชนตามจังหวัดต่าง ๆ หัวข้อที่บรรยายได้แก่ วิธีการแก้ปัญหาในจังหวัดนครราชสีมา วิถีพิทักษ์ไทยไม่ให้เป็นคอมมิวนิสต์ เป็นต้น โปรตดูรายละเอียดได้ใน อนุสรณ์ครบ 10 ปีสำนักปุสววรรค์, ติดตามคณะธรรมทูตแลผ้ายันต์พิทักษ์เอกราช, เลือดพิทักษ์เอกราช

14. โปรตดูรายละเอียดใน สื่อมวลชนสัมพันธ์ยุคสันติภาพ ราชบุรี : บริษัทยุคใหม่จำกัด, 2522

15. การประชุมในวันที่ 19 ของเดือน หรือทุกวันเสาร์กลางเดือนยังจัดให้มีอย่างต่อเนื่องกันมา แม้ว่า สบส. และ อาณาจักรหุบผาสวรรค์จะเริ่มถูกทางราชการจับตามอง ถูกฟ้องถูกแจ้งจับกุมดำเนินคดี และมีการตีพากษาของศาลแล้วก็ตาม ล่าสุดเมื่อวันที่ 16 มกราคม 2531 ยังมีจดหมายเชิญชวนให้ไปร่วมงานฉลองและแสดงความยินดี แต่ฯพณฯ ดร.สุชาติ โกศลกิติวงศ์ ซึ่งจัดขึ้นที่ สำนักหุบผาสวรรค์ อำเภอปากท่อ จังหวัดราชบุรี แม้ว่าจะมีการสั่งปิดสถานที่นั้นแล้วก็ตาม (ดูเอกสารแนบ)

16. สันติเจดีย์เป็นสิ่งก่อสร้างอย่างหนึ่ง อยู่บนยอดเขานหุบผาสวรรค์ นอกจากนี้ยังมีสิ่งก่อสร้างอื่น ๆ อีก รวมทั้งหอประชุมสันติภาพถาวร ซึ่งยังเป็นงานก่อสร้างที่ค้างคาอยู่จนปัจจุบัน (2530)

17. โอวาทสมเด็จเจดีย์ เล่ม 1, กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์, 2519, น. 24 - 41

18. โอวาทสมเด็จเจดีย์ เล่ม 6, ราชบุรี : บริษัทยุคใหม่จำกัด, 2519, น. 49

19. โอวาทสมเด็จเจดีย์ เล่ม 7, กรุงเทพมหานคร : ศูนย์การพิมพ์, 2519, น. 43

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

1. กิตติวุฒิท ภิภุ. "การพัฒนาชุมชน" ในวารสารสภาการศึกษาแห่งชาติ. ปีที่ 5 ฉบับที่ 7, กุมภาพันธ์ 2514(1).

2. ----- . ปรากฏการณ์ธรรมของกิตติวุฒโท ภิกษุ, พระนคร : องค์การคำของคุรุสภา, 2514(2).
3. ----- . ธรรมสำหรับข้าราชการ, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สถานสงเคราะห์หญิงปากเกร็ด 2514(3).
4. ----- . กรรมเวรตายแล้วไปไหน, กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ศรีสภาพระสมเริง, 2512.
5. ----- . พระพุทธศาสนากับการแก้ปัญหาสังคม, กรุงเทพฯ : ห้างหุ้นส่วนจำกัด มิ่งมณี (แผนกการพิมพ์), 2516.
6. เฉลิมเกียรติ สมหวัง. "กิตติวุฒโท เก้าแก่พันล้านคนใหม่ แต่เจ้าเก่า" ใน บุษกรกิจ ปีที่ 10 (เมษายน 2530).
7. อนุสรณ์ครบ 10 ปี สำนักบุษกรกิจ, ราชบุรี : บริษัทยุคใหม่ จำกัด, 2518.
8. สมศักดิ์ ศรีสุวรรณ, พ.อ.อ. . ติดตามคณะทูตแจกผ้ายันต์พิทักษ์เอกราช. มทบ.มทบ., 2519.
9. ถวิล เกษตรหัต, พ.ศ.ค.. เลือดพิทักษ์เอกราช. มทบ. มทบ., 2519.
10. สื่อมวลชนสัมภาษณ์ทูตสันติภาพ, ราชบุรี : บริษัทยุคใหม่ จำกัด, 2522.
11. โถวาทสมเด็จวัด เล่ม 1, 7. กรุงเทพฯ : ศูนย์การพิมพ์, 2519.
12. โถวาทสมเด็จวัด เล่ม 6. ราชบุรี : บริษัทยุคใหม่ จำกัด, 2519.
13. "แถลงเอกสารล้างสันติบาลกระชากไส้กิตติวุฒโท" ใน ชาติอธิปไตย. ปีที่ 4 ฉบับที่ 170 (14 - 20 กันยายน 2528).
14. สฤษดิ์ ธนะรัชต์, จอมพล. ประมวลสุนทรพจน์ พ.ศ. 2502 - 2504. พระนคร: โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรื, 2507 (ก).
15. ----- . ประมวลสุนทรพจน์ พ.ศ. 2505 - 2506. พระนคร : โรงพิมพ์สำนักนายกรัฐมนตรื, 2507 (ข).

ภาษาอังกฤษ

1. Tambiah, S.J.. World conqueror and World Renouneer : A Study of Buddhism and Polity in Thailand Against a Historical Background. Cambridge University Press, 1976.
2. ----- . "The Persistence and Transformation of Tradition in Southeast Asia, With Special Reference to Thailand" in Daedalus (Winter 1973 : Post Traditional Societies).
3. Smith, Bardwell L., ed. Religion and Legitimation of Power in Thailand, Laos, and Burma. Anims Books, 1978.
4. Stuart - Fox, Martin. Contemporary Laos : Studies in the Politics and Society of the Lao People's Democratic Republic. St. Lucia, University of Queensland Press, 1982.